

ZPRÁVY Z KNIHOVNY NÁRODNÍHO MUZEA

TA KNIHA PATŘÍ MNĚ! HISTORIE ČESKÉHO EXLIBRIS DO ROKU 1945

Dne 24. března 2018 byla v Národním památníku na Vítkově otevřena reprezentativní výstava s názvem *Ta kniha patří mně! Historie českého exlibris do roku 1945*.

Připravilo ji převážně ze svých sbírek Národní muzeum ve spolupráci se Spolkem sběratelů a přátel exlibris (dále SSPE), který v roce 2018 oslavuje 100 let od svého založení. SSPE měl od svého vzniku nezastupitelnou roli při formování podoby české moderní knižní značky a také při rozvoji sběratelství exlibris na našem území ve 20. století. Právě dary a odkazy velkých sbírek sběratelů působících v SSPE položily základ k rozsáhlým fondům exlibris v Knihovně Národního muzea, čítajícím v současnosti přes sto tisíc knižních značek.

Výstava byla koncipována jako časový přehled vývoje exlibris a byla zaměřena především na laickou veřejnost, včetně dětí. Hned v úvodu se návštěvník seznámil s tím, co vlastně exlibris je, k čemu sloužilo a slouží a jak vypadalo. Po ujasnění pojmů Ex libris / exlibris / supralibros již mohl návštěvník studovat knižní značky od 16. století do druhé poloviny 19. století, a to na vybraných ukázkách heraldických exlibris užitých ve starých tiscích pocházejících ze šlechtických knihoven. Knihy byly z důvodu ochrany každý měsíc obměňovány, při opakovaných návštěvách tak bylo možno spatřit vždy něco nového. Návštěvník tak mohl nahlédnout například do knihoven Petra Voka z Rožmberka, hraběte Emanuela Teles da Silva-Tarouca nebo Kryštofa z Nostic.

Celý úvodní blok byl zakončen herbářem z knihovny Vojtěcha rytíře Lanny s vlepěným exlibris z roku 1868, vytvořeným Josefem Mánesem. Toto exlibris je označováno jako první české moderní exlibris a na výstavě označilo konec heraldické tradice šlechtických exlibris a přechod do moderní podoby knižní značky i změnu její funkce.

Hlavní část výstavy přenesla návštěvníka do 20. století. Bouřlivý rozvoj moderní knižní značky na počátku 20. století a začátek vášnivého sběratelství exlibris, které trvá dodnes, doložilo 365 exlibris vystavených ve čtyřiceti rámech po obvodu výstavního sálu. V chronologickém řazení podle data narození umělců byly výběrově představeny práce devadesáti autorů, počínaje Mikolášem Alšem a konče Cyrilem Boudou. Návštěvník zde našel jména známá téměř všem, i dětem, ale i autory méně slavné nebo veřejnosti téměř neznámé. Za všechny jmenujme např. Zdenku Braunerovou, Alfonse Muchu, Františka Bílka, Maxe Švabinského, Jana Zrzavého, Karla Svobinského, Františka Tichého nebo Toyen. Lákadlem byla i jména slavných majitelů knižních značek. Od exlibris

Obr. 1. Josef Hodek – exlibris pro A. Drobného, barevný dřevoryt, 1913. Praha, Knihovna Národního muzea, oddělení knižní kultury. Foto: KNM.

pro spisovatele, básníky a umělce, například S. K. Neumann, Petra Bezruče, Jaroslava Kvapila, Sášu Rašilova a Antonii Nedošínskou, po exlibris osobností českého kulturního a společenského života – Františka Topiče, Arnošta Procházky, Rudolfa Bečáka, Karla Opatrného, Kamilla Resslera, Vojty Náprstka. Více zasvěceným byla blízká i jména

Obr. 2. Karel Šimůnek – exlibris ipse sibi, barevná zinkografie, 1913. Praha, Knihovna Národního muzea, oddělení knižní kultury. Foto: KNM.

Obr. 3. Anna Macková – dřevorytové štočky pro barevný soutisk. Exlibris pro O. Hradečného, 1937. Praha, Knihovna Národního muzea, oddělení knižní kultury. Foto: KNM.

Miloše Martena, Aloise Chvály, Miloslava Novotného, Mojžíra Helcelety nebo K. J. Obrátily a Bedřicha Beneše Buchlovana.

Vedle nejčastějšího námětu na exlibris – kniha ve všech podobách a situacích – zaujala široká škála témat, která exlibris pojme. Děti zde našly postavíčky Spejbla a Hurvínka nebo kocoura připomínajícího slavného Mikeše. Dospělí zase mohli ocenit Dona Quijota nebo na exlibris oblíbený máchovský motiv. Na své si přišli i ti, co rádi cestují – spatřili pramen Vltavy, pohledy na Hradčany a Pražský hrad, známou olomouckou kašnu, zříceninu hradu Michalovice nebo pohledy do skutečných i vymyšlených krajin. Z dalších zajímavých námětů bylo možno vidět např. exlibris zobrazující Ottův slovník naučný, exlibris pro zakázanou literaturu, biblické motivy, např. Samson a Dalila, zachycené momenty z historie i prehistorie, hudební exlibris, náměty profesní, např. lékařské nebo tzv. omen nomen exlibris vyjadřující popisně jméno objednatele – jako kolo od vozu pro Jana Kolečka, rytíř pro Václava Rytíře a skála pro Karla Skálu. Moderní umělecké směry rezonují i v drobné grafice jako kubismus na exlibris Josefa Čapka, symbolismus na exlibris Františka Koblihy nebo expresionismus na Váchalových exlibris.

Pozorný návštěvník snadno také objevil, jak vypadala některá exlibris vytvořená Karlem Hlaváčkem, otištěná v roce 1897 v časopise *Moderní revue*, která odstartovala doslova exlibristický boom na počátku 20. století, případně zjistil, kolik dostal zapláceno Karel Svoboda za vítězný návrh exlibris „*Trhač protěží*“ pro Spolek sběratelů a přátel exlibris v roce 1922.

Uprostřed výstavního sálu byla ze soklů vytvořena „sběratelsko-grafická oáza“, která připomněla jednak pracovní stoly grafiků tvořících exlibris a jednak prostředí, ve kterém se odehrávají sběratelské aktivity – výměny, nákupy, prodeje

a objednávky exlibris. Na soklech bylo představeno deset významných osobností spojených s rozvojem „exlibristického“ hnutí v našich zemích, především sběratelé a činovníci SSPE nebo autoři, kteří se tvorbě exlibris výrazně věnovali. Autoři výstavy nezapomněli ani na to, že i v moderní době jsou exlibris někdy užívána ke svému původnímu účelu, tedy k označení knih v knihovně, a proto pro návštěvníky připravili ukázky z knihoven známých osobností, např. Emy Destinové, Julia Zeyera, Miloše Martena, Jaroslava Kvapila, a vystavena byla i unikátní autorská malovaná exlibris v knihách z knihovny Josefa Váchala a Anny Mackové. Také tyto knihy se každý měsíc obměňovaly, bylo tedy možné si prohlédnout vždy jiné ukázky. Na jednom panelu byly připomenuty i oběti druhé světové války z řad sběratelů a autorů.

Třetí část výstavy se zaměřila na proces výroby exlibris. Dřevorytové a linorytové štočky, měděné a zinkové plotny a matrice, litografický kámen a nejrůznější rydla, dlátka, jehly, hladítka, rulety a litografické křídly přiblížily náročnou řemeslnou a trochu i alchymistickou práci grafiků. Základní principy tisku z výšky, hloubky a plochy byly popsány na panelech a jednotlivé grafické techniky v doplňujícím slovníčku. O technikách také více napovědělo promítání fotografických momentek s komentářem z grafických workshopů pořádaných v Národním technickém muzeu v roce 2017.

Jak probíhá samotný tisk ze štoček, naznačily krásné historické tiskařské stroje pro tisk z výšky a plochy, které navíc při vybraných příležitostech ožily za asistence kurátorů přímo pod rukama samotných návštěvníků. Na workshopech pořádaných ve výstavě si návštěvníci mohli na historickém lisu z roku 1850 vytisknout univerzální exlibris z připravených linorytových štoček a vzít si je domů na památku. Před opuštěním hlavního výstavního sálu se vyplatilo zastavit se v dětském výtvarném koutku. Kdo chtěl, tedy i dospělí, mohl si

následováním jednoduchých instrukcí zkusit navrhnout exlibris podle svých osobních preferencí, podle zálib nebo jména, či exlibris písmové.

Závěrečná část výstavy byla věnována renesanci exlibris, okolnostem vzniku SSPE a stručné historii spolku do roku 1945. Jako hmatatelný výsledek čínorodé a obětavé práce minulých i současných členů SSPE byly vystaveny publikace, spolkový časopis *Knižní značka*, články a brožury věnující se exlibris ze všech možných úhlů a ukázky soupisů exlibris. O současné činnosti SSPE informoval poslední panel výstavy. Rok 2018 byl SSPE u příležitosti oslav stého výročí vyhlášen „Rokem českého exlibris“. Součástí celoročních oslav je kromě několika výstav o historii exlibris, včetně této,

i mezinárodní exlibristický kongres FISAE pořádaný SSPE v Praze.

K výstavě byly vydány dvě tiskoviny – katalog formátu A5 na výšku obsahující předmluvu a soupis vystavených exponátů včetně všech tisků a knih, které se postupně na výstavě vyměnily, a brožurka formátu A5 na šířku s populárně naučnými texty k historii exlibris, sběratelství a ke grafickým technikám. K výstavě byly pro školy od mateřských po střední připraveny zábavné pracovní listy. Výstava trvala do 9. září 2018.

Martina Vyšehřídová, DiS., Bbus.